

September 2001: concept-speech voor cultuurwethouder Saskia Bruines (D66) ter afsluiting van het symposium 'De grenzeloze ambitie'; 27 september 2001 16:40 Lutherse kerk. Tevens een aantal aandachtspunten voor het panel-debat.

Dames en heren,

Kan ik u, aan het einde van deze conferentie en bij de afsluiting van de Manifestatie '2001: A Public Space Odyssey' nog iets nieuws vertellen?

Ik twijfel er niet aan of alles is al een keer gezegd.

Vergeeft u het mij daarom, dat ik hier en daar een open deur zal intrappen als ik nu, gezien vanuit het Amsterdamse cultuurbeleid, een paar dingen zeg over de openbare ruimte, het openbaar domein en de rol van kunst en vormgeving daarin.

U heeft wellicht gemerkt dat in het recente Amsterdamse beleidsjargon (zoals in het kunstenplan) de term openbaar domein wordt gebezigd, eerder dan openbare ruimte. Wat zit daarachter?

Het gaat in het stedelijk beleid, dus ook in het cultuurbeleid, niet alleen om het creëren van voorzieningen vóór de gebruikers van de stad. Het gaat ook om het bereiken van een effect óp die gebruikers. Om de identificatie van de bewoners met hun stad. Om de identiteit die diezelfde bewoners kunnen ontlenen aan hun stad. Om het besef dat de stad ook aan jou toebehoort, ook al kom je van ver en al woon je er nog niet zo lang.

Een stad is een stad en geen dorp.

Dat lijkt een waarheid als een koe maar het is een betrekkelijke waarheid. Steden gaan onderling steeds meer op elkaar lijken. De winkelcentra, de zakelijke architectuur, de mode, de publiciteit, de programmering van de bioscopen, ze worden allemaal beheerst door internationale formules.

Ook het onderscheid tussen steden en dorpen vervaagt. Buiten de oude dorpskernen en stadscentra zijn woongebieden ontstaan die géén dorp en géén stad meer zijn.

Zonder nu nostalgisch of romantisch te doen over het vroegere dorpsleven en de sfeer van het vroegere 'Mokum', moeten we onderkennen dat de eigenheid en de leefbaarheid van Amsterdam geen vanzelfsprekende artikelen meer zijn. Het stadsbestuur en de besturen van de deelraden moeten zich daar doelbewust voor inzetten.

En nogmaals, dat moeten ze doen zonder nostalgie of romantiek, want ondanks de grotere eenvormigheid van steden en dorpen, zijn steeds meer bewoners van deze stad bewoners-uit-eigen-keuze. Ze kiezen voor Amsterdam en daarmee voor de stedelijke kwaliteiten van Amsterdam. Zouden ze dat niet doen, zouden ze voor een dorp of een vinex-locatie kiezen, dan zouden ze daar ook gaan wonen.

Mijn conclusie is dus: het zijn vooral de stedelijke kwaliteiten van Amsterdam die we, als gemeentebestuurders, moeten versterken.

Dat is niet altijd eenvoudig want onder invloed van deelbelangen en in de logica van een plaatselijke situatie zwichten we menselijkerwijs wel eens te snel voor deeloplossingen, korte termijn-oplossingen, truttige knussigheid en 'ideetjes'.

Het openbaar domein is een belangrijk onderdeel van stedelijke kwaliteit en stedelijke leefbaarheid. De overheid moet talloze publieke voorzieningen instandhouden en heeft daarmee de mogelijkheid om uit te stijgen boven commerciële standaardformules en traditionele dorpse oplossingen.

Dat kan echter alleen als er een grote eensgezindheid bestaat tussen alle onderdelen van die overheid om het totaalbeeld van de stad voor ogen te houden.

Zo'n totaalbeeld reikt van publieke omgangsvormen tot de inrichting van het openbaar vervoer. Van ruimtelijke ordening tot het dagelijks beheer van straten en openbare gebouwen. Van de websites van de stad tot, inderdaad, tot kunsttoepassingen in de stad.

Ik geef toe, deze invulling van het begrip openbaar domein bevat een niet geringe ambitie. Maar dat mag, gegeven de titel van dit symposium. Overigens is het ook een ambitie die verkeerd kan worden uitgelegd en uitgevoerd. Voor je het weet zit je met een ijverige marketing-manager die een 'corporate identity' voor de stad uitdenkt, compleet met slogans, huisstijl en standaard- beleefdheidsformules.

Dat dus niet!

En dan nu de dagelijkse werkelijkheid op straat. Hoe gaat het met het openbare leven in de stad?

Wie goed oplet, en een beetje optimistisch is ingesteld, ziet in Amsterdam een aantal opmerkelijke ontwikkelingen.

De stedelijke inrichting verbetert zienderogen: er wordt beter materiaal gebruikt, pleinen en straten worden ontdaan van overbodig straatmeubilair, het onderhoud wordt planmatiger aangepakt.

Kunst- en vormgevingstoepassingen - dat kunnen we ook zien in de expositie in Arti - worden steeds zorgvuldiger ingepast in hun omgeving.

Mensen met openbare functies worden beter geschoold.

Informatie wordt beter gestructureerd.

Stedelijke uitbreidingen worden integraler en met meer visie opgezet, soms zodanig dat het - zoals in het Oostelijk Havengebied - internationale voorbeelden van stedenbouwkunde worden.

Wie goed oplet en een beetje sikkeneurig is ingesteld (zulke mensen zijn er óók in Amsterdam) heeft evenmin veel moeite om voorbeelden te vinden.

Want veel plekken in Amsterdam vormen een optelsom van rariteiten.

De jaren-zestig-stortvloed van beelden, wandschilderingen, plaquettes, speelplastieken en wipkippen is nog volop aanwezig. Paalties, richels, hobbels,

bobbels, hondepoep, kauwgomvlekken, vuilniszakken en gesloopte fietsen vormen een vertrouwd deel van het Amsterdamse landschap. Het interieur van de oudere trams is een allegaartje van ingelaste en aangeschroefde hokjes, hekjes en lijstjes.

Ik reken mezelf tot de optimisten. De stad hoeft van mij geen gelikte superfunctionele omgeving te worden maar ik heb wél veel vertrouwen in de lijn die is ingezet om een heldere hoofdstructuur te laten zien, om essentiële stedelijke functies en processen te versterken en overbodige zaken te strippen. Ik geloof ook dat het cultuurbeleid daadwerkelijk kan bijdragen aan deze versterking van het openbaar domein. Niet zozeer als op zichzelf staand beleid maar als een factor die meespeelt in het werk van veel andere stedelijke sectoren.

Ik kom zo direct met een voorbeeld daarvan, maar ik maak eerst even een uitstapje naar de kunstenaars en vormgevers die zich op openbaar terrein wagen.

Wat volgens mij naar voren komt uit '2001: A Public Space Odyssey' is dat Amsterdam, op het terrein van openbare kunsttoepassingen een sterk middenveld heeft. Er is een goede samenwerking tussen overheid (het Amsterdams Fonds voor de Kunst) en private organisaties (met name de woningbouwcorporaties). Het Fonds heeft een door de jaren heen opgebouwde structuur van adviseurs en specialisten die goed kunnen omgaan met opdrachtsituaties.

Ik onderschat dat niet. Ik weet hoe moeilijk het is om een concept staande te houden temidden van inspraakgroepen, programma's van eisen en niet-geheel-overtuigde ambtenaren. Ik weet ook hoe moeilijk en tijdrovend het is om jonge en minder ervaren kunstenaars een kans te geven in de opdrachtenkunst.

Dat kenmerk van een sterk middenveld komt min of meer overeen met de Amsterdamse kunstsector in zijn geheel: ook de podiumkunsten en de kunsteducatie worden gekenmerkt door hoge kwaliteit, grote verscheidenheid en ruim aanbod.

Een sterk middenveld betekent evenwel dat we de grensgebieden goed in de gaten moeten houden. Over drie van die grensgebieden wil ik kort iets zeggen.

In de eerste plaats noem ik de kunst die zich niet als een individueel eindproduct concretiseert, maar als samenwerkingsproces tussen kunstenaars en stadsbewoners.

Ik heb het natuurlijk niet over kunst-met-een-inspraaksausie maar over daadwerkelijke interacties zoals de experimenten met 'oral history' die ook tijdens deze manifestatie aan de orde zijn geweest. Ik denk dat er op dit moment, voor deze specifieke vorm van kunst, interessante kansen ontstaan omdat gaandeweg meer kunstenaars zich voor zulke interacties interesseren en omdat er, vanuit het gemeentelijk jeugdbeleid, voorzieningen komen (multifunctionele centra) die zich daar goed voor lenen.

In de tweede plaats is er datgene wat gedurende deze manifestatie wel is aangeduid als 'groots-en-meeslepend'. Ik doel op projecten die sterk bijdragen aan het allure van de stad als geheel.

Vaak zijn het gebouwen, bruggen, pleinen en parken die zo'n rol vervullen. Ik zou wensen dat Amsterdam in dat opzicht nog wat verder groeit, ook al besef ik gelijktijdig dat dit bij uitstek een ambitie is waarvoor het geld moeilijk is te vinden en waar dinosaurische vergissingen niet uitgesloten zijn.

Een derde grensgebied heb ik impliciet al genoemd:

ik zou wensen dat meer kunstenaars zich met 'niets' gingen bezighouden.

Niet met nietsdoen maar met het bewerkstelligen van - welhaast onzichtbare - kwaliteitsverbeteringen.

Geen toevoegingen maar juist weglatingen.

Geén individuele statements maar subtiele verbeteringen in maatverhoudingen, ritmes, detaillering en ambachtelijke kwaliteit.

Ik heb u zojuist een voorbeeld in het vooruitzicht gesteld:

Als de werkzaamheden aan de Noord-Zuidlijn van start gaan, dan ontstaat er dwars door de stad een keten van immense bouwputten. Tien jaar lang.

Probeer u zich dat even voor te stellen.

Een paar weken geleden is er een expertmeeting geweest over de vraag hoe we, mede vanuit de portefeuille Cultuur, moeten omgaan met de overlast die dat met zich meebrengt.

En natuurlijk begint zo'n proces met het opleuken van de bouwputten, met alle oubollige ideetjes van dien: beschilderde schuttingen, slogans, nóg meer theatrale straatactiviteiten.

Gelukkig ontstond er gaandeweg een grote eensgezindheid om precies het omgekeerde te doen.

Concentreer je op het reduceren van de overlast door van afzettingen en omleidingen een wonder van eenvoud en helderheid te maken.

Steek veel energie en middelen in de ruimtelijke vormgeving van deze tijdelijke omgevingen.

Zorg voor hoogwaardige bewegwijzering en informatie. Pas een intensief omgevingsbeheer toe.

Ik zie in die benadering een enorme kans om van de nood een deugd te maken.

Als dit lukt (en dat hangt in de eerste plaats af van de communicatie tussen bestuurders, bouwers, vormgevers, stedelijke beheerders, bedrijfsleven, etc.), dan kan Amsterdam straks bogen op een vormgevingsproject van ongekende schaal.

Dames en heren, u heeft gemerkt dat ik met het voorgaande op eerbiedige afstand van de eigenlijke 'kunstwerken in de openbare ruimte' ben gebleven.

Dat is niet omdat ik mijn vingers er niet aan wil branden maar omdat ik wilde proberen die kunsttoepassingen te zien als onderdeel van een zéér grote en

boeiende tentoonstelling: de tentoonstelling Amsterdam.

Tot slot nog dit. Het is nog niet zo heel lang geleden dat er van de zijde van het gemeentebestuur wel eens is gemopperd over de geringe hoeveelheid informatie die beschikbaar was over de Amsterdamse collectie kunst in de openbare ruimte en de ontwikkelingen daarin. Het Amsterdams Fonds voor de Kunst, vanaf het moment dat zij verantwoordelijk werd voor dit onderwerp, heeft acties ondernomen om daar verbeteringen in aan te brengen. Met een boek, een website, een kaartsysteem en nu met deze manifestie.

Debatten over publieke kunsttoepassingen zijn er in het verleden wel vaker geweest maar in dit geval is bewust voor een brede aanpak gekozen met twee tentoonstellingen, twee publicaties, een aantal salonavonden en een symposium. Dat is, naar mijn oordeel, heel effectief voor de verbreding van de discussie van een relatief kleine kring van specialisten naar de ruimere categorie van het geïnteresseerde publiek. Het is ook een goede manier om beter te laten zien wat er allemaal is in Amsterdam, hoe daar aan gewerkt wordt en welke ideeën eraan ten grondslag liggen.

Ik wil het Fonds en alle mensen die hebben meegewerkt aan de organisatie van '2001: A Public Space Odyssey' daar heel hartelijk voor danken en complimenteren.

Dank u wel.

checklijstje van mogelijke onderwerpen/standpunten voor het panel-debat 27 sept

- Opdrachtenkunst is binnen de beeldende kunst een betrekkelijk aparte tak. Er wordt van kunstenaars vrij veel technische en sociale know-how verwacht. Amsterdam is van oudsher vrij goed in het begeleiden van kunstenaars die daar nog niet zo veel ervaring mee hebben.
- In de jaren zestig is een ware stortvloed van kleinere autonome beelden in de stad geplaatst. Dat komt mede door de toenmalige invloed van de BBK (en BBK'69) (een soort arbeiderszelfbestuur van de kunsten) met een ideologie van 'kunst in de wijken' en door een praktijk van: 'iedere kunstenaar moet een keer aan de beurt komen'
- In latere jaren is de begeleidingsstructuur (eerst bij de afdeling Kunstzaken, later bij het Fonds) sterk geprofessionaliseerd. De projecten werden groter en sterker object-gebonden (minder autonome beelden, meer werk verbonden aan nieuwbouw-projecten en sradsvernieuwingsprojecten). De mode was een tijdje: "de kunstenaar reageert op de omgeving".
- Nog weer later werd de omgevingsgebondenheid verder doorgetrokken: kunstenaars werden in een vroeg stadium bij ruimtelijke planontwikkeling betrokken en gingen nauw samenwerken met architecten. Vormgeving werd belangrijker, sterk architectuurgebonden toepassingen eveneens.
- Er is het besef dat er teveel obligate kunstwerken in de stad staan (alleen al op de paar honderd meter van mijn kantoor naar het stadhuis kom je er veertien tegen, het totaal ligt ergens tussen de 1200 en 1500). En er is het besef dat ze vaak slecht tot hun recht komen temidden van het straatmeubilair. Dat leidde in 1993 tot het project 'Opschoning'. Het heeft per saldo niet tot een substantiële vermindering van het aantal werken geleid, wél tot een verbetering van de plaatsing en het onderhoud.

Ook is de contractvorm met kunstenaars gewijzigd zodat beelden niet meer noodzakelijk voor de eeuwigheid staan.

- In dezelfde periode is begonnen met de verbetering van de informatie (vaak was het gissen naar de herkomst en betekenis van het geplaatste werk). Het AFK heeft een website en een Amsterdams Beeldenboek totstandgebracht en heeft nu ook een goed briefkaartsysteem voor alle nieuwe werken.
- Recent heeft AT5 van de gemeente weer subsidie gekregen voor de serie 'Onbekende bekenden', korte items gewijd aan een kunstwerk in de openbare ruimte. De kunstenaar wordt aan het woord gelaten en de bewoners geven hun commentaar. Leuke serie maar het valt wel op dat bewoners over het algemeen weinig te melden hebben.

- Het jaarlijks budget van her AFK voor beeldende kunst is gemiddeld 3 miljoen gulden (soms meer, er is altijd een substantiële pijn van in bewerking zijnde projecten). daarvan is 0,9 mln voor kleinschalige opdrachten. Naast dit budget komt er jaarlijks nog zo'n 1 à 1,5 mln bij uit bijdragen van woningcorporaties en stadsdelen.
- Over de acceptatie en betekenis van beelden in woonomgevingen is zeer veel (en zeer overloos) geschreven en geconfereerd. Ik heb de indruk dat kunstenaars soms wat egocentrisch tegen hun werk en de hun toegewezen omgeving aankijken. Maar dat doen architecten, verkeersplanners, kabelleggers, groenvoorzieners, beheerders, (toekomstige) bewoners, etc. óók.
Om die reden heb ik in het slotverhaal dat je om 16:20 houdt, geprobeerd een wat ruimer perspectief op het openbaar domein te schetsen.

Eveneens vaak besproken is de keuze tussen autonoom beeld, omgevingsgebonden beeld en omgevingsvormgeving.

Mijn persoonlijke mening: vormgeving heeft voor de stad de beste kansen, zouden we veel meer aan moeten doen. Mijns inziens een zeer goed voorbeeld daarvan: het gesmede hek en de zitbankjes van Barten van Elden in een parkje aan de Banstraat.

Inspraak bij kunsttoepassingen is altijd een moeilijk proces. Sommige kunstenaars kunnen daar heel goed mee omgaan, anderen juist niet. Over het algemeen worden kunstenaars overladen met specifieke eisen en wensen en is het heel moeilijk om niet in een spagaat te belanden.

Tenslotte (persoonlijke mening) vaak een van de ergste dingen in kunsttoepassingen: humor.